

В.В. Матюха

Кластери як форма територіальної організації надрокористування в умовах посилення процесів глобалізації

У статті розглянуто питання впливу процесів глобалізації на економіку України, зокрема, на сферу надрокористування. Показано, що кластери уособлюють в собі всі елементи технічної та економічної новизни і являють собою одну з найпрогресивніших моделей формування структури економіки, в тому числі і для сфери надрокористування.

Розвиток світової економіки супроводжується постійним зростанням споживання усіх видів мінеральної сировини. У світі нараховується 166 країн, що мають гірничодобувну промисловість. З них у 107 країнах видобувають від 1 до 10 видів мінералів, у 35 – від 10 до 20; у 7 – від 20-30; у 3 країнах – понад 40 видів. Аналізуючи сучасний стан розвитку світової економіки, можна прогнозувати, що у 21-му столітті буде продовжуватися інтенсивне зростання споживання практично усіх видів мінеральної сировини. За прогнозами фахівців, у найближчі 50 років світове споживання нафти збільшиться у 2 рази; природного газу – в 3-3,2 раза; залізної руди – 1,4-1,6 раза.

Дослідники виділяють чотири основні фактори, що впливають на формування глобалізаційних процесів: держави, їх регіональні об'єднання, світовий фінансовий ринок та транснаціональні компанії. Всі вони є взаємозв'язаними, проте не контролюють один одного [1].

На початку 21-го століття глобалізація як загальносвітове явище в економіці набирає високих темпів розвитку і поширюється на всі сфери економіки, у тому числі і на сферу надрокористування. Слід зазначити, що в умовах процесів глобалізації світові ринки мінеральної сировини вже поділені, а їх найбільш привабливі сегменти характеризуються високою й напруженою конкуренцією. Глобалізація світового мінерально-сировинного комплексу є об'єктивною реальністю. Можна виділити такі основні особливості світового мінерально-сировинного комплексу в умовах глобалізації:

1) більшість розвинутих індустриальних держав поступово витісняють зі своїх територій підприємства з видобутку та переробки мінеральної сировини, орієнтуючись на її імпорт;

2) світовий ринок майже з усіх видів мінеральної сировини на сьогодні не зацікавлений у появі на ринку нових продавців, що можуть запропонувати мінеральну сировину за більш низькими цінами.

Все це підштовхує до постійного зростання конкуренції у сфері надрокористування. Слід зазначити, що процеси глобалізації світової економіки не могли і не зможуть обійти ні Україну, ні її сферу надрокористування. А практично це означає, що всі елементи, які супроводжують глобалізацію, будуть імпортуватися до України з відповідними наслідками (наприклад, вплив на територіальну організацію сфери

Матюха Володимир Вікторович, кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, м. Київ.

© В.В. Матюха, 2008

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

надкористування через поглинання вітчизняних гірничодобувних підприємств іноземними транснаціональними компаніями та надання цим та іншим іноземним компаніям **права** на розроблення вітчизняних родовищ загальнодержавного значення та банкрутством українських гірничодобувних підприємств через неконкурентоспроможність).

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів набуває актуальності питання збереження та забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу. На нашу думку, особливу небезпеку від процесів глобалізації для української економіки слід очікувати від значного зростання інтенсивності розроблення надр іноземними компаніями, які будуть на свій власний розсуд розпоряджатися видобутою з надр України мінеральною сировиною. А це практично буде означати, що власна мінерально-сировинна база більшою мірою буде вже працювати не на створення вітчизняного ВВП, а на створення ВВП інших індустріально розвинутих країн світу.

У більшості випадків добробут країн, у тому числі і України, їх економічна і соціально-політична незалежність визначаються багатством надр. Враховуючи той факт, що корисні копалини належать до непоновлюваних природних ресурсів, через що є кінцевими, то в умовах глобалізаційних процесів для економіки України дуже важливо, щоб власна мінерально-сировинна база забезпечувала її потреби в сировині.

Характерними рисами процесів глобалізації є постійне зростання конкуренції та інтенсивне створення в структурі економіки нових організаційних форм.

Як свідчить практика, в умовах процесів глобалізації та інтеграції у вітчизняній сфері надкористування існують проблеми, що зумовлені такими чинниками: ускладненням гірничо-геологічних умов розробки родовищ, недосконалістю складу виробництва, значним зносом основних виробничих фондів, низьким рівнем переробки мінеральної сировини та високою енергоємністю виробництва. За таких умов конкурувати зі світовими лідерами з видобутку та переробки корисних копалин стає все важче та важче, а щодо деяких видів корисних копалин навіть і неможливим.

Метою цієї статті є розроблення методичного підходу щодо оптимізації територіальної організації надкористування в умовах посилення процесів глобалізації.

На нашу думку, для збереження вітчизняного мінерально-сировинного комплексу як основи економіки України необхідно терміново розробити і впровадити нові конкурентоспроможні форми організації структури сфери надкористування. Галузі, що виробляють кінцевий продукт споживання, утворюють конкурентоспроможні підприємства. Конкурентоспроможність, у свою чергу, досягається завдяки злагодженій роботі вертикально та горизонтально інтегрованих економічних структур, таких, як: технопарки, фінансово-промислові групи, "інноваційні інкубатори", промислові кластери.

На думку експертів, індикаторами міжнародної торгівлі кінцевої продукції галузей у процесі дослідження є:

- перевищення частки продукції будь-якої галузі на світовому ринку над сумарною часткою держави в загальній світовій торгівлі;
- перевищення галузевого експорту над імпортом;
- темпи зростання обсягів продаж, прибутку від інвестицій, а також рівень продуктивності праці у даній галузі вище за середньогалузеві у світі.

Як засвідчила світова практика, найвищу конкурентоспроможність будь-якої галузі забезпечує кластерна структура організації економіки, що дозволяє отримати найкращі

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

показники у міжнародній торгівлі кінцевої продукції [2, 3]. Вітчизняна державна економічна політика розвитку промисловості, у тому числі сфери надрокористування, в умовах процесів глобалізації з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і компаній рекомендує створення регіональних промислових кластерів (розділ 3 Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003р № 1174).

Проаналізувавши існуючі тлумачення поняття кластера, а також ті економічні реалії щодо кластерних моделей організації економіки найбільш розвинутих країн світу, сформулюємо такі визначення:

- з економічної точки зору, кластер – це самоорганізована, самоврегульована система (мережена структура) виробничої кооперації взаємозв'язаних спільними економічними інтересами промислових підприємств та наукових установ, як правило, однієї галузі, розташованих на обмеженій території, кордони якої залежно від кон'юнктури ринку можуть постійно змінюватись, але водночас конкуруючих один з одним;

- з соціальної точки зору, кластер – це спосіб самоорганізації суспільства з метою виживання в умовах безкомпромісної міжнародної конкуренції, коли знижується значення національних (митних) кордонів як економічних регуляторів.

З наведеного визначення можна встановити такі основні характеристики (ознаки) кластерів:

- самоорганізація;
- географічна концентрація (територіальна близькість) та функціональний взаємозв'язок економічних елементів (суб'єктів) кластера;
- спеціалізація суб'єктів кластера;
- кооперація та конкуренція суб'єктів кластера;
- інноваційність.

Взаємозв'язок між структурними елементами кластера здійснюється шляхом обміну товарами, технологіями, інформацією та послугами.

Головною метою створення кластерів є економічне зростання, технічний прогрес та розвиток, освоєння нових ринків збуту, підвищення конкурентних переваг.

Провідні економісти радять розглядати економіку крізь призму кластерів, а не крізь більш традиційне угруповання компаній по галузях. У першу чергу, завдяки тому, що кластери краще узгоджуються з самим характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг. Як свідчить світова практика, кластери краще, ніж галузі, охоплюють важливі зв'язки, взаємодоповнюваність між галузями, маркетинг, розуміння вимог замовників, розповсюдження новітніх технологій та інформації. Такі зв'язки виявляються основоположними в конкурентній боротьбі, в підвищенні продуктивності та впровадженні інновацій.

Серед економістів все більше визнання знаходить точка зору, що регіони, на території яких утворюються кластери, стають лідерами в економіці тієї чи іншої держави.

Як засвідчила практика, прикладами успішної господарської діяльності окремих країн, таких, як Фінляндія (відповідно до дослідження, проведеного у 2003 році World Economic Forum, Фінляндія, економіка якої побудована за кластерним принципом, в черговий раз зайняла перше місце в рейтингу перспективної конкурентоспроможності,

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

обігнавши такі провідні індустріальні держави, як США, Японія, Великобританія), є створення промислових кластерів [4].

Рис. 1. Схема методичного підходу до формування умов створення кластера

ЧАСТИНА 2 НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Враховуючи величезне значення переваг кластерної форми побудови економіки з одного боку, а з іншого – ту обставину, що в світовій практиці відсутній систематизований універсальний підхід до формування умов створення кластера, значний практичний інтерес становить розроблення методичного підходу щодо формування умов побудови та розвитку кластера.

Як видно з рис. 1, у схемі чітко визначена послідовність заходів до формування умов створення кластера. В основі процесу створення кластера два етапи: 1) проведення аналізу умов до формування кластера; 2) розроблення механізму формування кластерної структури.

Кластер вказує на галузеву та географічну концентрацію підприємств та наукових установ, які спільними зусиллями на основі кооперації та конкуренції виробляють та реалізують на ринках низку пов'язаних та взаємодоповнюючих товарів.

Висновки

1. У ході дослідження встановлено, що процеси глобалізації суттєво впливають і будуть впливати на економіку України, у тому числі і на сферу надрокористування.

2. Показано, що кластери являють собою одну з найпрогресивніших моделей формування структури економіки. Встановлено, що основною відмінністю і водночас перевагою кластерів, що забезпечують домінування кластерної теорії над її альтернативами, є притаманна їй, поряд з кооперацією, атмосфера конкуренції.

3. З метою збереження та подальшого забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу в умовах процесів глобалізації пропонується на регіональному рівні створити кластерні структури, які уособлюють в собі всі елементи технічної та наукової новизни.

4. На підставі аналізу кластерних теорій сформульовані визначення кластера з соціальної та економічної точок зору, встановлені основні характеристики кластера, за допомогою яких його можна ідентифікувати.

5. Розроблений методичний підхід, визначені і охарактеризовані основні етапи до формування умов створення кластера.

1. *Иванов Н.* Глобализация и общество: проблемы управления / Н. Иванов // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2008. – № 4. – С. 3–15.
2. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ.] – М. : Издательский дом “Вильямс”, 2002. – 496 с.
3. *Филиппов П.* Кластеры конкурентоспособности / П. Филиппов // *Эксперт Северо-Запад.* – № 43 (152) от 17 ноября 2003 г.
4. *Лу С.* Кластеры – новые формы организации инновационного процесса Режим доступа : [//http://www.naukakaz/kz](http://www.naukakaz/kz).

Отримано 25.06.2008 р.

В.В. Матюха

Кластеры как форма территориальной организации природопользования в условиях усиления процессов глобализации

В статье рассмотрен вопрос влияния процессов глобализации на экономику Украины, в частности, на сферу недропользования. Показано, что кластеры содержат в себе все элементы технической и экономической новизны и представляют собой одну из наиболее прогрессивных моделей формирования структуры экономики, в том числе и для сферы недропользования.